

PREVENTIVNE INTERVENCIJE USMJERENE PREMA OBITELJI - pregled programa -

Martina Ferić

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Odsjek za poremećaje u ponašanju

SAŽETAK

Glavni cilj rada je dati prikaz programa namijenjenih jačanju obitelji u sklopu "1999 Strengthening Americas Families Project" te uvid u slične programe u Republici Hrvatskoj. Uz opis programa navedeni su suvremeni koncepti koje je potrebno sagledati pri postavljanju programa namijenjenih obiteljima na različitim razinama intervencija te pri implementaciji i evaluaciji programa kao i principi učinkovitih programa namijenjenih obiteljima. Opisani principi imaju osnovu na evaluaciju mnogobrojnih projekata, odnosno programa. Također, ističe se potreba za uvidom u programe koji se provode u Hrvatskoj kao i potreba za sustavnim razvijanjem novih programa. I na kraju, naglašen je pomak pri videnju promišljanja programa namijenjenih obiteljima prema pomaku fokusa s djeteta na njegovo uže i šire okruženje, s deficita na jake strane obitelji te potreba za partnerstvom programa i službi u lokalnoj zajednici i pružanje sveobuhvatne pomoći na svim razinama.

Ključne riječi: *preventivne intervencije, programi namijenjeni jačanju obitelji, pregled programa*

1. UVOD

Intervencije¹ usmjerene prema djeci i mladima u riziku te onima s već izraženim poremećajima u ponašanju danas dobivaju novije smjernice. Pristup koji se temeljio samo na individualnim problemima ili patologiji odavno je napušten. Intervencije kakve danas imamo uključuju osim djeteta i njegovo uže i šire okruženje. Ovakvo postavljanje programa je sasvim logično budući rizici ili već izraženi poremećaji u ponašanju koje manifestira dijete ne postoje u vakuumu već su velikim dijelom i posljedica kompleksne interakcije između pojedinca i njegovog fizičkog i socijalnog okruženja (Hill i Fortenberry, 1992). Obitelj, institucije u društvu, zajednica, vršnjaci - sve su to okruženja u kojima dijete raste i razvija se te mogu pozitivno ili

negativno utjecati na njega. Nadalje, kad govorimo o cijeloj paleti intervencija, odnosno programa, postavlja se pitanje koliko je učinkovito djelovati na dijete a izostaviti istodobno djelovanje na njegovo, barem, uže okruženje. Programi koji pokazuju učinkovitost postavljeni su "široko" i pokušavaju obuhvatiti što veći broj čimbenika (okruženja) koji se nalaze oko djeteta.

Obitelj kao primarno djetetovo okruženje postaje čimbenik od posebne važnosti pri osmišljavanju programa. Poremećaji u ponašanju djece i mladih su jedan od poremećaja koji je često opisan u relaciji s narušenim funkcioniranjem u obitelji (Pillay, 1998). Visoka razina disfunkcije u obitelji pronađena je u obiteljima gdje dolazi do fizičkog i emocionalnog zlostavljanja među part-

1 Pod pojmom intervencije podrazumijevaju se programi i aktivnosti usmjerene prema djeci i/ili obiteljima na području primarne prevencije i ranih intervencija te intervencije namijenjene visoko rizičnoj djeci i mladima odnosno njihovom obiteljima.

nerima ili zlostavljanja usmjerenog prema djeci, gdje postoji povijest mentalnih bolesti roditelja i/ili zloporabe droga ili alkohola, te gdje je uočljivo zanemarivanje djetetovih fizičkih i emocionalnih potreba. Interakcije unutar takvih obitelji djeci ne omogućavaju priliku za pozitivan razvoj (Family and Youth Services Bureau, 1997). Mnogi stručnjaci na području pozitivnog razvoja djece, poremećaja u ponašanju djece te maloljetničke delinkvencije (prema Kumpfer, 1999) vjeruju da je poboljšanje prakse roditeljstva i ulaganje u poboljšanje obiteljskog okruženja najučinkovitija strategija smanjivanja poremećaja u ponašanju i delinkvencije djece i mladih te s tim povezanih emocionalnih problema. Izgleda da je jačanje otpornosti obitelji ključna strategija u naporima smanjivanja navedenih problema.

Iako se pri osmišljavanju programa događaju značajni pomaci koji idu prema uključivanju socijalnog okruženja djeteta u sam proces intervencija još uvijek većina programa cilja na probleme djece i mladih češće nego na obitelj kao cjelinu. Činjenica da su funkcioniranje obitelji i razvoj poremećaja u ponašanju kod djece povezani upućuje na nužnost razumijevanja poremećaja u ponašanju unutar konteksta obitelji. Razmišljanje o takvom pristupu, temeljeno na kognitivno-bihevioralnoj terapiji, dovodi do nekoliko koncepata koje treba sagledati budući da imaju važne implikacije pri postavljanju intervencija na različitim razinama, s obzirom na odabir programa, njegovu implementaciju i evaluaciju. Ti koncepti su slijedeći (Mash, 1998):

- Razmišljanje o poremećajima u ponašanju djece i disfunkciji obitelji kao konstelaciji međusobno povezanih interakcija sustava i subsustava.
- Potreba za razmišljanjem o djetetovoj ali i ukupnoj obiteljskoj situaciji prilikom procjenjivanja utjecaja pojedinačnog problema (varijable).
- Mišljenje da slična ponašanja mogu biti rezultat različitih skupina inicirajućih čimbenika.
- Saznanje da će intervencija vjerojatno voditi prema više "izlaza", uključujući i reorganizaciju odnosa unutar obiteljskog sustava.
- Činjenica da se obiteljski sustav i njegovi subsustavi konstantno mijenjaju tijekom vremena.

Uključivanje ovih pretpostavki pri promišljanju intervencija usmjerenih prema obitelji važno je kako bi programi bilo što bolje postavljeni, odnosno kako bi pokazali što veću učinkovitost.

Nadalje, pokazalo se da su pristupi različitim razina intervencija orijentiranih na obitelj (Family-focused intervention) učinkovitiji nego pristupi orijentirani samo na dijete ili samo na roditelje.

Dapače, pristupi intervencija orijentirani samo na dijete koji ne uključuju roditelje ili obitelj mogu imati negativan učinak na obiteljsko funkcioniranje (Szapocznik, 1997).

Ovakva, sveobuhvatna, promišljanja o intervencijama usmjerenim prema djeci i mladima u riziku te djeci i mladima koji već izražavaju različite poremećaje u ponašanju (različitog intenziteta) vode razvoju sve većeg broja programa koji su usmjereni prema obiteljima i koji uključuju obiteljski sustav kao cjelinu.

2. PRINCIPI UČINKOVITIH PROGRAMA USMJERENIH PREMA OBITELJI

Povijesno gledano, raniji pristupi prevenciji, rehabilitaciji i terapiji pretpostavljali su da su djeca i mladi ti koji imaju problem, a ne obitelj. Dodatno, rad s djecom i mladima bio je lakši nego rad s roditeljima ili drugim članovima obitelji. Djeca i adolescenti su, uglavnom, dostupniji za rad kroz škole ili grupe u zajednici nego cijele obitelji. Obvezivanje roditelja da sudjeluju u interventnim aktivnostima može biti pravi izazov, međutim, isplati se napora pogotovo ako se zauzme stajalište da do promjena dolazi ne samo u djetetu nego intervencija ima utjecaj na cijelu obitelj (Kumpfer, 1999).

Pri osmišljavanju intervencija i programa usmjerenih prema obitelji trebalo bi razmišljati o nekoliko principa na kojima počivaju učinkoviti programi. Naime, učinkoviti programi sadrže nekoliko principa koji utječu na implementaciju samih aktivnosti unutar programa. Najvažniji od principa su slijedeći:

- Sveobuhvatnost intervencija - sveobuhvatne intervencije su učinkovitije u modificiranju velikog broja rizičnih čimbenika i procesa kod djeteta. Intervencije se usmjeravaju prema cjelokupnim razvojnim rezultatima djeteta (npr. kognitivnim, ponašajnim, emocionalnim, duhovnim) kroz utjecanje na sva okruženja djeteta (društvo/kultura, zajednica/susjedstvo, škola, vršnjačke grupe i obitelj) demonstrirajući učinkovitost obzirom na pozitivne razvojne promjene kod djece i mladih. Ovakvi programi imaju dobre rezultate budući da se "prostiru" kroz sva okruženja djeteta (Kumpfer, 1997).
- Usmjerenost na obitelj (Family-focused) - ovi programi su pokazali značajnu učinkovitost u prevenciji poremećaja u ponašanju i promoviranju zdravog razvoja (Perrino i sur., 2001). Kako je koncept sveobuhvatne prevencije i tretmanskih intervencija pokazao veliku učinkovitost, intervencije koje su prije išle pojedini

- načno prema djetetu, roditeljima i obitelji ob-
jedinile su se i postale jedan program, odnosno
jedan pristup. Istraživanja koja su uspoređivala
učinkovitost tih programa kao pojedinačnih i
kao jednog koji je sadržavao kombinaciju pri-
stupa svakog pojedinačnog (dakle prema dje-
tetu, roditelju, obitelji) obzirom na anti-soci-
jalno i prosocijalno ponašanje, pokazala su da
su potonji uspješniji (DeMarsh i Kumpfer,
1985).
- Dugotrajnost - programi usmjereni prema obi-
telji trebali bi biti dugotrajniji što je problem
jače izražen. Kratke intervencije s visoko ri-
zičnim obiteljima su samo "zavoji" na disfunk-
ciju koja vlada u obitelji. Takvi naporni ne
dovode do funkcionalnih promjena u obitelji
koje bi dovele do rješenja. Iako je ponekad
teško obitelj obvezati na dugotrajnu interven-
ciju, jednom kada visoko rizične obitelji uđu u
program, rijetko ga prekidaju (Kumpfer, 1999).
 - Dostatan intenzitet - što je obitelj više u potrebi
obzirom na rizične čimbenike/procese više vre-
mena je potrebno da se modificiraju disfunk-
cionalni procesi u obitelji. Vrijeme treba
posvetiti razvijanju povjerenja, određivanju
potreba obitelji, omogućavanju ili lociranju do-
datnih servisa za osnovne potrebe i sveobuh-
vatnom djelovanju na područja koja nedostaju
(CSAP², 1993).
 - Razvojna prikladnost - pri utjecanju na razvoj-
ne rizike i zaštitne čimbenike ili procese trebalo
bi voditi računa o specifičnom vremenu kad
obitelj treba pomoć kao i vremenu kad su ko-
risnici podložni promjenama. Prilagodivanje
intervencija specifičnim potrebama obitelji mo-
že biti učinjeno individualnim procjenjivanjem
obiteljskog sustava ili se može temeljiti na is-
traživanjima obitelji sa sličnim problemima.
Povremeno, kratki programi mogu imati jak ut-
jecaj na neke korisnike ako sadržaj programa
pokriva specifične potrebe djeteta ili obitelji.
Nadalje, istraživanja pokazuju da su interven-
cije najučinkovitije ako su korisnici spremni na
promjene (Spath i Redmond, 1996). Tako npr.
Iowa Project Family cilja na populaciju rodi-
telja s djecom u šestom razredu osnovne škole
iz razloga specifičnosti tog razvojnog doba dje-
ce. Naime, tada već počinju promjene adoles-
cencije i mnoga se djeca nadu u problemima
vezanim za prilagodbu na području ponašanja i
emocija. U to vrijeme njihovi roditelji su "spre-
mni" uključiti se u programe budući da i sami
vide promjene na svojoj djeci.
 - Promjena dosadašnje obiteljske dinamike - ako
intervencije uspiju potaknuti promjene u obitelj-
skoj dinamici i okruženju postižu i veću učin-
kovitost. Dokaz tome je činjenica da su pro-
grami koji su ohrabivali obitelji da drže tjedne
sastanke i nakon završetka programa imali naj-
veću učinkovitost. Razlog tome je mijenjanje
unutarnje obiteljske organizacije i načina ko-
munikacije na pozitivan i trajan način (Cata-
lano i sur., 1996).
 - Rani početak - što se primjećuje više rizika kod
roditelja i što su oni većeg intenziteta, preven-
tivna intervencija, ukoliko se želi postići njezi-
na učinkovitost, mora početi što ranije (prena-
talno razdoblje ili u ranoj dječjoj dobi). Poku-
šati poboljšati način "roditeljevanja" i proble-
me koje ono sa sobom nosi kada je dijete već u
osnovno školskoj dobi ili adolescenciji je "bor-
ba s vjetrenjačama" (Kumpfer, 1999). Naime,
mnoga istraživanja pokazuju da je učinkovitost
intervencije koja započinje kasnije, kod obitelji
koje su opterećene različitim problemima, ma-
nja odnosno potrebnije je duže vrijeme trajanja
intervencije kako bi se postigli slični rezultati
nego ako intervencija počne kad su se problemi
već razvili i kod djeteta.
 - Naglasak na obiteljske odnose, komunikaciju u
obitelji i roditeljsko nadgledanje - komponente
učinkovitog roditeljstva i programa za obitelj
trebali bi uključiti primjenu strategija za po-
boljšanje obiteljskih odnosa, komunikacije i ro-
diteljskog nadgledanja. Učinkoviti programi
prvo počinju s poboljšanjem odnosa roditelj-
dijete i tada se usmjeravaju na komunikaciju u
obitelji te nadgledanje i disciplinu (Kumpfer,
1996). Učinkoviti programi treninga vještina
potrebnih roditeljima razlikuju se od edukacije
roditelja budući da uključuju visoko strukturirane
serije roditeljskih vještina koje se uvježba-
vaju u grupi i preko "domaćih zadaća" te rezul-
tiraju većim uspjehom prilikom implementacije
naučenih vještina u svakodnevni život (Kump-
fer, 1999).
- Uz navedeno pri osmišljavanju i provođenju
programa, na svim razinama, potrebno je osigurati
prostor koji će biti neugrožavajući za korisnike, od-
nosno kojega će korisnici doživljavati kao sigurnog,
programe trebaju provoditi profesionalci te u
program treba uključiti evaluaciju. Mnogi istraži-
vači (prema Kumpfer, 1999) predlažu da se pri-
likom izrade programa ovi principi uzmu u obzir te
da se uključe u planiranje i osmišljavanje programa
kako bi programi bili što učinkovitiji.

3. PRIKAZ PROJEKTA "1999 STRENGTHENING AMERICA'S FAMILIES PROJECT"

Slijedi prikaz programa objedinjenih unutar projekta "1999 Strengthening America's Families Project" s ciljem jačanja obitelji. Programi su podijeljeni obzirom na ciljano područje kao univerzalni, selektivni i indicirani programi (Alvarado i sur., 2000). Ovaj sustav klasificiranja programa ima osnovu u klasifikaciji preventivnih intervencija temeljenih na stupnju rizika prema kojemu djeluju.

- Univerzalni programi/intervencije namijenjeni obitelji su osmišljeni za opću populaciju obitelji, djece i mladih. Obiteljske intervencije na ovoj razini su vremenski kraće i često manjeg intenziteta nego u programima ostalih kategorija. Primjer su programi koji ciljaju na opću zajednicu roditelja/obitelji bez specifičnih potreba ili potreba koje je moguće jasno identificirati.
- Selektivni programi/intervencije ciljaju na rizične individue ili obitelji kao članova subgrupe u riziku. Obiteljske intervencije na ovoj razini su vremenski duže i intenzivnije. Ovi programi često uključuju roditelje, proširenu obitelj i djecu i mlade kako bi se utjecalo na promjene u ponašanju. Programi su osmišljeni kako bi smanjili rizične čimbenike u obitelji poput dezorganizacije obitelji, obiteljske konflikte ili lošu superviziju djece te neučinkovite vještine discipliniranja. Ove intervencije su često implementirane u zajednicu koja sa sobom nosi svoje rizike poput siromaštva, nezaposlenosti i velike mobilnosti članova zajednice što dodatno pojačava stres u obitelji i donosi obiteljske probleme. Tako se ujedno djeluje i na zajednicu.
- Indicirani programi/intervencije su osmišljene kako bi se bavile višestrukim rizičnim čimbenicima u obitelji i pojedincu. Identificirani ili dijagnosticirani problemi često uključuju školski neuspjeh, delinkvenciju, neposlušnost, upotrebu droga kod djece i/ili indikatore disfunkcije roditelja kao fizičko i emocionalno zlostavljanje, ozbiljno zanemarivanje djece i drugu roditeljsku patologiju. Indicirani programi traju dulje vrijeme i intenzivniji su od već opisanih programa.

Pri ovakvoj klasifikaciji programa autori posebno naglašavaju, a to će biti vidljivo i prilikom pregleda programa, kako se mnogi od programa mogu uvrstiti u više nego jednu opisanu kategoriju. Mnogi od ovih programa su klasificirani i kao selektivni i indicirani budući da oni pokazuju učinko-

vitost u prevenciji daljnjeg razvoja poremećaja, a s druge strane (u isto vrijeme) pokazuju učinkovitost u tretiranju već izraženih poremećaja u ponašanju ili problema nastalih uslijed disfunkcije obitelji kao sustava.

Pristupi koji se koriste pri provedbi programa okupljenih u ovaj projekt su sljedeći (Alvarado i sur., 2000):

- **Trening za roditelje (Behavioral Parent Training)**
Ovaj strukturirani pristup uključuje samo roditelje, najčešće u malim skupinama koje vodi voditelj - trener. Susreti najčešće uključuju video prezentacije učinkovitog i neučinkovitog ponašanja roditelja, kratka predavanja i diskusije kako bi se identificirali principi roditeljstva, interaktivne vježbe, igranje uloga kako bi se uvježbalo naučeno ponašanje, praćenje ponašanja roditelja i djece te "domaće zadaće".
- **Trening obiteljskih vještina ili Biheviorna obiteljska terapija (Family Skills Training ili Behavioral Family Therapy)**
Ovo je multi-komponentni preventivski pristup koji sadrži (1) trening za roditelje, (2) trening životnih vještina za djecu i (3) promoviranje odnosa u obitelji. Obično su djeca, dok roditelji participiraju u jednoj skupini, uključena u svoju grupu gdje vježbaju životne vještine. Nakon što su završeni odvojeni susreti (posebno za roditelje, posebno za djecu) svi se nalaze zajedno u "obiteljskom" susretu. Program za djecu sadrži vještine poput identifikacije osjećaja, nošenja s osjećajima, rješavanje problema, donošenje odluka, nošenje s pritiskom vršnjaka i komunikacijske vještine. "Obiteljski" susreti se usmjeravaju na uvježbavanje naučenih vještina kako bi se povećala učinkovitost obiteljske komunikacije i obiteljskog funkcioniranja.
- **Obiteljska terapija (Family Therapy)**
Ovaj pristup se koristi s djecom i mladima kojima su dijagnosticirani emocionalni problemi ili problemi u ponašanju kao blaži oblik poremećaja u ponašanju, depresija ili problemi u školi. Obično se susreti odvijaju u klinikama s terapeutom. Terapija se provodi i s djetetom i s roditeljem, a može uključivati i ostale članove obitelji. Najčešće se prolaze pitanja komunikacije i izgradnja odnosa, naravno vezano uz postojeći problem.
- **Sveobuhvatan pristup (Comprehensive Approach)**
Ovi pristupi utjelovljuju veliki spektar strategija i servisa koji se nude obitelji. Tipično, uz podršku koja se pruža obiteljima i roditeljima, pruža im se veliki broj servisa u zajednici koju nude bolnice, socijalne službe i slično. Koordinaciju svih servisa provodi voditelj koji radi direktno s obitelji kako bi im se omogućio pristup servisima.
- **Pomoć obiteljima u kući (Family In-Home Support)**

Ovaj pristup pruža široku paletu obiteljskih servisa kroz pomoć "u kući". Servisi se nude obitelji preko voditelja koji ima ulogu koordinatora i veze obitelji sa servisima u zajednici. Dostupnost izvora poput skloništa, hrane, zaposlenja i edukacije je često bit ovog pristupa. Obično se kombinira s edukacijom roditelja, modifikacijom ponašanja i savjetima "u kući".

Nakon objašnjena klasifikacije programa te pristupa koji se u njima koriste slijedi prikaz nekoliko programa koji će dati jasniji uvid u određene kategorije programa i tehnike koje se koriste.

Prikazani programi izabrani su kao najbolji primjeri u svojoj "kategoriji". U Tablici je shematski prikaz programa koji će kasnije biti opisani obzirom na klasifikaciju intervencije i dob djece za koju je namijenjen. Dakle, programi će biti opisani na sljedeći način - univerzalni, selektivni, indicirani - prateći dob djece kojoj su namijenjeni. Nadalje, programi će biti opisani kroz 5 komponenti: (1) pristup koji program koristi, (2) ciljevi programa, (3) korisnici, (4) opis provedbe programa i (5) evaluacija. Nažalost, u konzultiranoj literaturi nije moguće naći podatak o načinu identificiranja roditelja i djece koji se uključuju u programe te o njihovoj motivaciji za ulazak u programe.

Univerzalni programi - programi namijenjeni općoj populaciji

Učiniti roditeljstvo ugodnim³ (MPAP)

Pristup - Trening za roditelje.

Ciljevi - MPAP je osmišljen kao univerzalni program edukacije roditelja i program podrške. Specifični ciljevi programa su razviti i poučavati o područjima koja su roditelji identificirali kao najvažnija za njih uključujući nošenje sa stresom, ljutnjom, socijalnom izolacijom, razumijevanjem normalnog razvoja djece, komunikacijskim vještinama, učenjem vještina pozitivnog discipliniranja.

MPAP se usredotočuje na čimbenike vezane uz zanemarivanje i zlostavljanje djece i obiteljsku disfunkciju. Socijalna izolacija, loše vještine roditeljstva, nisko samo-poštovanje, nerealna očekivanja i nedostatak podrške su rizični čimbenici na koje ovaj program djeluje.

Korisnici - Roditelji djece od 0 do 8 godina.

Opis provedbe programa - Program se provodi kao serija od 13 susreta ili kao program koji traje do godine dana sa susretima jednom tjedno. Svaki susret traje oko 2 sata te se provodi u grupama od 15 do 20 roditelja u školama, centrima u zajednici, bolnicama, crkvama, vrtićima i slično.

Evaluacija programa - Evaluacija iz 1996. pokazuje da MPAP ima učinke na području nošenja sa stresom, rješavanja problema u obitelji, zadovoljstva u obitelji i u komunikaciji između roditelja.

Priprema za godine bez droge⁴

Pristup - Trening za roditelje.

Ciljevi - Program je osmišljen kako bi reducirao upotrebu droga i poremećaje u ponašanju kod djece. Program pomaže roditeljima da prepoznaju rizike koji mogu dovesti do zlorabe droga te da jačaju svoju obitelj jačajući zaštitne čimbenike.

Korisnici - Namijenjen je roditeljima djece od 8-14 godina prije nego se njihova djeca susretnu s drogama.

Opis provedbe programa - Fokus susreta je na odnosima u obitelji i komunikaciji, vještinama vođenja obitelji i rješavanju konflikata u obitelji. Program obuhvaća učenje socijalnih vještina i vještina komunikacije. Radionice vode dva volontera kroz 5 susreta u trajanju 2 sata ili 10 susreta u trajanju 1 sat. Preporučuje se da barem jedan od voditelja bude roditelj. Susreti su interaktivni te omogućuju roditeljima da uvijekbavaju naučene vještine te dobiju feedback od voditelja i ostalih članova grupe. Roditelji uče o problemima vezanim uz upotrebu dro-

dob	Univerzalni programi (opća populacija)	Selektirani programi (rizična populacija)	Indicirani programi (populacija u krizi)
0-5	Učiniti roditeljstvo ugodnim	Program kućnih posjeta u prenatalno vrijeme i vrijeme ranog djetinjstva	Pomoć neposlušnom djetetu
6-10	Priprema za godine bez droge	Obitelji i škola zajedno	Fokus na obitelji
11-18	Roditelji koji brinu	Program prijelaza u adolescenciju	Kratka strategijska obiteljska terapija
0-18	Anonimni roditelji	Program odgoja namijenjen roditeljima	"Izgraditelji doma"

3 Make parenting a Pleasure, www.birthto3.org

4 Preparing for the Drug Free Years, www.drp.org

ge, uče bihevioralne, kognitivne i socijalne vještine te kako: a) povećati priliku djece da se značajno uključe u život obitelji, b) osigurati podršku i prikladne posljedice za ponašanje, c) iskoristiti obiteljske sastanke za poboljšanje komunikacije i jačanje obiteljskih veza, d) donijeti obiteljski stav o drogi, e) jačati djetetove vještine odupiranja utjecaju vršnjaka, f) izražavati i nositi se s ljutnjom konstruktivno, g) povećati uključenost djece u obitelji.

Evaluacija programa - Evaluacija programa pokazuje smanjivanje antisocijalnog ponašanja djece, poboljšanje akademskih vještina, bolje stvaranje odnosa s prosocijalnim vršnjacima i manju pojavnost upotrebe droga u školama. Također se pokazao značajan pomak u ponašanju i majki i očeva obzirom na vještine koje su poučavane.

Roditelji koji brinu⁵ (PWC)

Pristup - Trening obiteljskih vještina.

Cilj - Cilj ovoga programa je smanjiti rizične čimbenike i jačati zaštitne čimbenike unutar obiteljskog okruženja za koje je poznato da mogu dovesti do poremećaja u ponašanju kod adolescenata. Program teorijski počiva na modelu socijalnog razvoja. PWC se usredotočuje na jačanje obiteljske povezanosti i uspostavljanje jasnih standarda, pomaže roditeljima da se učinkovitije nose s ponašanjem svojih adolescenata te je strukturiran oko tri glavne teme: (1) važnost rizičnih i zaštitnih čimbenika, (2) snaga komunikacije i (3) vođenje obitelji. U tom procesu, PWC cilja na specifične rizične i zaštitne čimbenike za poremećaje u ponašanju u okruženju obitelji i vršnjaka: roditelji i zloraba droge, pozitivni stavovi roditelja prema konzumiranju droga, loše i nedosljedno vođenje obitelji, konflikti unutar obitelji, neučinkovita komunikacija u obitelji i uključenost u obiteljske aktivnosti, obiteljska povezanost i uključivanje u delinkventne grupe vršnjaka.

Korisnici - PWC je edukacijski program koji je usmjeren na izgradnju vještina osmišljen za obitelji s djecom od 12-16 godina.

Opis provedbe programa - Program traje 5-6 tjedana kroz 1-2 satne jednotjedne sastanke i može se organizirati u školama, crkvama ili drugim institucijama zajednice.

Evaluacija programa - Eksperimentalna evaluacija pokazala je da PWC utječe najznačajnije na tri područja: obiteljsku disciplinu, obiteljske stavove prema antisocijalnom ponašanju i razinu povezanosti u obitelji.

Anonimni roditelji⁶

Pristup - Sveobuhvatni pristup.

Ciljevi - Anonimni roditelji su najstarija i najveća organizacija za prevenciju nasilja nad djecom koja nudi edukacijske i tretmanske programe te je posvećena jačanju obitelji kroz uzajamnu podršku.

Korisnici - Roditelji ili odrasla osoba koja ima ulogu odgajatelja koji se osjećaju u stresu ili su zabrinuti za svoje roditeljske sposobnosti te traže podršku, informaciju ili neki oblik edukacije.

Opis provedbe programa - Susreti roditelja i voditelja odvijaju se tjedno i roditelji uče koristiti prikladne izvore te graditi pozitivne i podržavajuće odnose s vršnjacima kako za sebe tako i za svoju djecu. Organizacija nudi i komplementaran program za djecu. Model je temeljen na ideji/uvjerenju da su roditelji najučinkovitiji čimbenici njihove vlastite promjene te je model građen na snagama roditelja koji su uključeni u programe. Principi dijeljenja, vođenja, uzajamne podrške i osobne odgovornosti doprinijeli su uspješnosti programa. Dodatno, model inkorporira teorije učenja odraslih osoba, grupne dinamike i psihosocijalnog razvoja. Susreti se odvijaju dva puta tjedno, vode ih roditelji i voditelj-profesionalac. Roditelji utvrđuju cilj svakog susreta. O osnovnim vještinama poput komunikacije i discipliniranja razgovara se na svakom susretu. Članovi grupe nude 24-satnu podršku roditeljima koji se nalaze pod stresom ili u krizi. Program za djecu pomaže djeci naučiti vještinu rješavanja konflikata, prikladne interakcije s vršnjacima, identificiranje emocija, komunikacijske vještine i podizanje samopoštovanja.

Evaluacija programa - Evaluacija je pokazala da je ovaj program najuspješniji među ostalih 11 sličnih programa obzirom na roditeljsko zadovoljstvo programom, dobrobiti djeteta i troškova. Nadalje, pokazalo se smanjivanje u zlostavljanju djece. Dužina programa značajno je povezana s povećanjem samopoštovanja, smanjenjem socijalne izolacije te povećanjem znanja sudionika programa o razvoju i ponašanju djece.

Selektivni programi - programi namijenjeni populaciji u riziku

Program kućnih posjeta u prenatalno vrijeme i vrijeme ranog djetinjstva⁷

Pristup - Pomoć obiteljima u kući.

Cilj - Poboljšati zdravlje i socijalno funkcioniranje siromašnih majki (prvo dijete) i njihove djece.

5 Parents Who Care, www.drp.org

6 Parent Anonymous, www.parentsanonymous-natl.org

7 Prenatal and Early Childhood Nurse Home Visiting Program, www.strengtheningfamilies

Korisnici - Majke prvorođkinje i njihova djeca

Opis provedbe programa - Stručnjaci koji dolaze u kuću razvijaju odnos pun podrške s majkama i obitelji te ističu važnost edukacije, zajedničkog postavljanja ciljeva i razvoj vještina rješavanja problema kod roditelja kao i osjećaj samo-uspješnosti. Program počinje s početkom trudnoće majke. Tada se radi na očuvanju (i poboljšanju) zdravlja majke prestankom pušenja, prestankom korištenja alkohola i droga i pravilnom prehranom kako bi se smanjio rizik za prijevremeni porod, nisku porođajnu težinu ili probleme u neurološkom razvoju djeteta. Nakon poroda, naglasak je na poboljšanju vještina potrebnih za brigu oko djeteta kako bi se preveniralo zanemarivanje djeteta, ozljede djeteta i probleme u ponašanju. S majkama se radi i na sprečavanju neželjene trudnoće, nastavku školovanja ili traženja zaposlenja. Posjeti obiteljima su: a) svaki tjedan prvih mjesec dana programa, b) svaki drugi tjedan u vrijeme trudnoće žene, c) svaki tjedan šest tjedana nakon poroda, d) svaki drugi tjedan dok dijete na napuni 21 mjesec, e) mjesečno dok dijete ne napuni dvije godine. Protokoli posjeta se usmjeravaju na pet područja: osobno zdravlje, pozitivno okruženje, uloga majke, razvoj uloge majke te obitelj i prijatelji.

Evaluacija programa - Glavni rezultati evaluacije odnose se na 25% smanjivanje pušenja u tijeku trudnoće, 80% smanjivanje u zanemarivanju djece među rizičnim obiteljima od rođenja do djetetove druge godine, 56% smanjivanje potrebe za bolničkim liječenjem djece od ozljeda do druge godine života, 43% smanjenje u broju neželjenih trudnoća kod siromašnih, neudanih žena i 83% povećanje zaposlenosti majki do djetetove četvrte godine.

Obitelji i škola zajedno⁸ (FAST)

Pristup - Sveobuhvatni pristup.

Ciljevi - Ciljevi programa su osnažiti odnose i graditi zaštitne čimbenike protiv školskog neuspjeha, nasilja, delinkvencije i zloraba droga.

Korisnici - FAST je multi-obiteljski rano interventni program namijenjen djeci od 3-14 godina koja su u riziku za zlorabu droga, školski neuspjeh ili maloljetničku delinkvenciju. Razvoj programa je temeljen na obiteljskoj terapiji. Danas je ovaj program implementiran u preko 450 škola u Americi. Program obuhvaća i djecu i njihove roditelje te i oni sudjeluju u njegovu stvaranju.

Opis provedbe programa - Program je razvio odvojene sustave podrške za mlade i njihove roditelje te ih "spaja". Cijele obitelji sudjeluju u susretima koji se odvijaju kroz 8-10 tjedana. Radionice su in-

teraktivne, temeljene na istraživanjima i zabavne. Kada završe s programom roditelji imaju posebne susrete kroz dvije godine.

Evaluacija programa - Evaluacija programa nakon 8-10 tjedana pokazala je značajne pomake u ponašanju djece u školi i kod kuće (pogotovo kod poremećaja u ponašanju, tjeskobe i nedostatka koncentracije), povećano zajedništvo u obitelji i jačanje komunikacijskih vještina kao i smanjenje obiteljskih konflikata. Nakon 6 mjeseci ovi rezultati su održani i dolazi do veće uključenosti roditelja u školu, povećanja roditeljske učinkovitosti i smanjenja socijalne izolacije. Ovaj program uspijeva poboljšati ponašanje učenika i podržava snage obitelji kroz dobro definiranu suradnju s roditeljima, školom, lokalnim servisima za mentalno zdravlje, lokalnim servisima koji nude programe prevencije zloraba droga te mladima.

Program prijelaza u adolescenciju⁹

Pristup - Trening za roditelje.

Ciljevi - Curriculum programa je usmjeren na roditelje te je temeljen na vještinama vođenja obitelji, superviziji i nadgledanju djece, poboljšanju obiteljskih odnosa, rješavanju problema i komunikacijskim vještinama. Dugotrajni ciljevi programa su zaustaviti razvoj antisocijalnog ponašanja adolescenta i eksperimentiranja s drogama. Kratkotrajni ciljevi su poboljšati roditeljske vještine vođenja obitelji i komunikacijske vještine.

Korisnici - Roditelji adolescenta u riziku (11-18 godina).

Opis provedbe programa - Program uključuje 12 grupnih susreta roditelja i 4 individualna susreta s obiteljima. Nadalje, tu su i mjesečni susreti koji se odvijaju barem tri mjeseca nakon što se završe grupni susreti. Roditelji se susreću 90 minuta jednom tjedno. Grupe su organizirane tako da se postigne ravnoteža između razvoja vještina i grupnih diskusija. Svaki sastanak uključuje diskusiju i vježbe vještina vođenja obitelji i komunikacijskih vještina. Roditelji sudjeluju u grupnim vježbama, diskusijama, igranju uloga i slično. Susreti su popraćeni i video materijalima (6 video kasete) koji demonstriraju vještine vođenja obitelji i komunikacijske vještine na "crno-bijeli" način. Grupu vode 1-2 voditelja ovisno o veličini grupe i njezinim potrebama. Uz to roditelj konzultant (roditelj koji je već prošao kroz program) pomaže razvijati diskusije, vodi vježbe te postaje "most" između roditelja i voditelja.

Evaluacija programa - Evaluacija pokazuje velike rezultate u smanjivanju negativnih interakcija

⁸ Families and School Together , www.wcer.wisc.edu/fast

⁹ Adolescent Transition Program , www.strengtheningfamilies.org

između roditelja i djeteta. Učitelji javljaju o smanjivanju antisocijalnog ponašanja u školi. Sve studije su pokazale roditeljsko zadovoljstvo s programom.

Program odgoja namijenjen roditeljima¹⁰

Pristup - Trening obiteljskih vještina.

Ciljevi - Program je osmišljen kako bi izgradio vještine odgoja kao alternativu "lošem" odgoju, stavovima i praksi u neučinkovitom roditeljstvu. Glavni cilj programa je zaustaviti krug zlostavljanja gradeći vještine potrebne u odgoju djece, smanjiti stopu maloljetničke delinkvencije i smanjiti broj maloljetničkih trudnoća. Program prolaze i djeca i roditelji u odvojenim grupama te se radi na izgradnji samo-svjesnosti, pozitivnom "self konceptu" i samo-poštovanju te empatiji, uče se alternative vikanju i udarcima, podupire se pozitivna obiteljska komunikacija i osvještenost potreba, promovira se zdravi fizički i emocionalni razvoj te se uči koju ulogu ima tko u obitelji i povezano s tim koja bi trebala biti razvojna očekivanja.

Korisnici - Previden je za roditelje djece od rođenja do 18 godina.

Opis provedbe programa - Unutar ovog programa postoji 13 "podprograma", odnosno izvorni program je modificiran kako bi zadovoljio potrebe specifičnih dobni skupina, kulture i posebnih potreba koje može imati obitelj. Program se provodi 2 do 3 sata jednom tjedno tijekom 12 do 45 tjedana. Može se provoditi grupno ili u obitelji.

Evaluacija programa - Evaluacija je pokazala da obitelji koje su prošle kroz program pokazuju pomake u stavovima o roditeljstvu i kod djece i kod roditelja i pomake u oblicima obiteljske interakcije.

Indicirani programi

Pomoć neposlušnom djetetu¹¹

Pristup - Trening za roditelje.

Ciljevi - Dugotrajni ciljevi programu su: sekundarna prevencija poremećaja u ponašanju kod djece predškolske dobi i rane osnovnoškolske dobi i primarna prevencija delinkventnog ponašanja. Kratkotrajni ciljevi uključuju a) prekid neadekvatnih i razvoj pozitivnih odnosa roditelj-dijete kroz pozitivne oblike interakcije, b) poboljšanje vještina roditeljevanja, c) povećanje prosocijalnih ponašanja djece i smanjene oblike ponašanja koja su problematična.

Korisnici - Program je osmišljen za roditelje i djecu od 3-8 godina s poremećajima u ponašanju. Također se koristi kod visoko rizične populacije djece i roditelja.

Opis provedbe programa - Susreti se provode individualno s obiteljima češće nego grupe. Roditelji i djeca participiraju u programu 60-90 minuta tjedno i prosječni broj susreta je 10. Program se sastoji od učenja vještina koje pomažu roditeljima da napuste nasilne stilove interakcije sa svojom djecom povećavajući pozitivnu pažnju za prikladno ponašanje djeteta, ignoriranje manjih neprikladnih ponašanja, učenja kako dati jasne instrukcije djetetu, i kako dati prikladne "odgovore" na prikladno ponašanje (pozitivna pažnja) i neprikladno ponašanje (time out). Vještine se uče kroz demonstraciju, igranje uloga i direktnu vježbu s djetetom u okruženju učenja i kod kuće. Napredak prema slijedećoj vještini bazira se na uspješnosti savladavanja prethodne.

Evaluacija programa - Istraživanja su pokazala učinkovitost ovog programa u pomoći djeci da se uspješno prilagode. Promjene su se pokazale i u odnosu roditelj-dijete kao i roditeljskoj percepciji djeteta. Pomaci na području ponašanja djece također postoje.

Fokus na obitelji¹²

Pristup - Trening za roditelje.

Ciljevi - Kao rezultat ovoga programa očekuje se manji rizik za recidiv, te da se smanje periodi kada se uzima droga. Cilj za roditelje je poboljšavanje vještina "upravljanja" s obitelji, nošenja sa stresom, odbijanja droge i rješavanja problema. Nadalje, uči ih se kako pomoći svojem djetetu kako bi postigao akademski uspjeh. Djeca će pak biti manje izložena rizičnim čimbenicima, više zaštitnim čimbenicima s dugoročnim ciljem smanjivanja njihove uključenosti u zlorabu droga i maloljetničku delinkvenciju.

Korisnici - Program je namijenjen obiteljima u kojima su roditelji ovisnici o drogama. Program je najprikladniji za roditelje uključene u metadonsku terapiju (obično barem 90 dana) te koji imaju djecu od 3-14 godina.

Opis provedbe programa - Program počinje susretom gdje roditelji dobivaju osnovne informacije o programu, identificiraju svoje ciljeve i sudjeluju u aktivnostima za stvaranje povjerenja. Nakon toga roditelji su uključeni u 32 radionice (90 min. svaka) dva put tjedno kroz 16 tjedana. Susreti se odvijaju ujutro i navečer. Navečer se uvježbava naučeno i djeca i roditelji sudjeluju zajedno u radionici. Program uključuje: postavljanje obiteljskih ciljeva, prevenciju recidiva, komunikacijske vještine, vještine "upravljanja" s obitelji, stvaranje obiteljskih stavova o drogi i alkoholu, učenje djece socijalnim

10 Nurturing Parent Program, www.familydev.com

11 Helping the Non-compliant Child, www.strengtheningfamilies.org

12 Focus on Families, www.strengtheningfamilies.org

vještinama, pomaganje djeci da uspiju u školi te pomoć u kući koju nudi terapeut.

Evaluacija programa - Rezultati koje su postigli roditelji nakon godinu dana praćenja pokazuju bolje vještine rješavanja problema, te samo-uspješnost, pokazuju 65% smanjenja u učestalosti uporabe heroina uspoređujući ih s kontrolnom grupom te 6 puta manju upotrebu kokaina u zadnjem mjesecu nego kontrolna grupa.

Kratka strategijska obiteljska terapija¹³ (BSFT)

Pristup - Obiteljska terapija.

Ciljevi - Program je temeljen na fundamentalnoj pretpostavci kako učinkovita obiteljska interakcija igra veliku ulogu u zaštiti djeteta od negativnih utjecaja te da neučinkovite obiteljske interakcije mogu doprinijeti razvoju poremećaja u ponašanju. Cilj programa je poboljšati obiteljske interakcije za koje se pretpostavlja da su direktno povezane sa simptomima djeteta kroz smanjivanje rizičnih čimbenika i jačanje zaštitnih čimbenika za razvoj poremećaja u ponašanju i zloporabe droga.

Korisnici - BSFT je obiteljski bazirana intervencija koja cilja na obitelji s djecom i mladima (8-17 godina) s poremećajima u ponašanju uključujući i zloporabu droga.

Opis provedbe programa - Terapija je osmišljena kako bi ciljala ne specifične probleme u interakciji u ponašanju svake obitelji. Terapeut teži promijeni neučinkovite interakcije u obitelji vodeći obitelj kroz svaki susret stvarajući situacije i mogućnosti za razvoj novih, učinkovitijih načina interakcije. Glavne tehnike koje se koriste u programu su stvaranje odnosa s članovima obitelji, dijagnoza/identifikacija neučinkovitih interakcija i rekonstrukcija odnosno transformacija neučinkovitih načina interakcije. BSFT je kratkotrajna intervencija usmjerena na specifični problem. Susreti traju 60-90 minuta, te je prosječan broj susreta 12-15 puta u tijekom 3 mjeseca. Za teže slučajeve, kao ovisnost o drogama adolescenta, duljina tretmana može biti udvostručena.

Evaluacija programa - Evaluacija programa pokazuje pomake prema prosocijalnim ponašanjima adolescenata, smanjivanju recidivizma kod maloljetnih počinitelja kaznenih dijela i poboljšanje obiteljske interakcije.

“Izgraditelji doma”¹⁴

Pristup - Sveobuhvatan pristup.

Ciljevi - Program je osmišljen u cilju zaustavljanja kruga disfunkcije obitelji jačanjem obitelji, pruža-

njem sigurnosti djeci i preveniranje smještaja djece u hraniteljske obitelji, domove ili druge oblike smještavanja djece izvan obitelji. Ciljevi programa uključuju poboljšanje funkcioniranja obitelji, povećanje roditeljskih vještina, preveniranje zanemari- vanja i zlostavljanja djece, povećanje učestalosti pohađanja škole i traženja posla, poboljšavanje uvjeta života obitelji, uspostavljanje dnevnih rutina, podizanje samopoštovanja djece i roditelja, pomaganje da se oslone na sebe te jačanje motivacije za promjene smanjujući konflikte u obitelji i druge probleme.

Korisnici - Program je osmišljen za visoko rizične obitelji.

Opis provedbe programa - Program uključuje 4-6 tjedana intenzivne pomoći obitelji u kući. Jedan voditelj/profesionalac ima najviše dvije obitelji te pruža podršku, savjete, koordinira druge servise, razvija podršku u zajednici te provodi 8-10 sati tjedno u direktnom kontaktu s obitelji. Uz to članovi obitelji mu se mogu obratiti 24 sata na dan, tijekom cijelog tjedna u slučaju potrebe za hitnom intervencijom. Voditelj sam ima kontakte s obitelji ali iza njega stoji tim stručnjaka za ko-terapiju i savjete. Strategije podučavanja uključuju modifikaciju, učenje socijalnih vještina, igranje uloga i uvježbavanje naučenih vještina. Sredstva kojima se podučava uključuju video i auditivne kasete o socijalnim vještinama, priručnike i vježbe. Terapijski proces se temelji na razvijanju i uvježbavanju vještina, intervencijama u ponašanju, podizanju motivacije, racionalnoj emocionalnoj terapiji i drugim kognitivnim strategijama.

Evaluacija programa - Evaluacija pokazuje uspješnost u različitim dijelovima koje pokriva program s fokusom na prevenciju kao i poboljšanje funkcioniranja djeteta i obitelji.

Pregledom programa unutar “1999 Strengthening America's Families Project” vidljivo je da projekt obuhvaća različite razine intervencija, koristi različite pristupe te je namijenjen različitoj populaciji. Sveobuhvatnost ovoga projekta, odnosno raznovrsnost programa koje nudi daje uspješnu perspektivu koja je dokazana i evaluacijama pojedinih programa. Nadalje, vidljivo je da poneki od programa “izlaze” iz obitelji te uključuju i neke druge institucije u društvu (npr. školu) što predstavlja veliki korak prema sveobuhvatnim intervencijama koje po novijim istraživanjima predstavljaju jedinu pravu intervenciju, odnosno intervenciju s dugotrajnim učinkom.

13 Brief Strategic Family Therapy , www.strengtheningfamilies.org

14 Homebuilders, www.strengtheningfamilies.org

4. PROGRAMI NAMIJENJENI OBITELJIMA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U Republici Hrvatskoj programi pomoći i podrške obitelji i članovima obitelji realiziraju kroz sustav socijalne skrbi. Takvi programi uglavnom imaju karakter tradicionalnih odgojnih programa ili intervencija zaštitničkog tipa (Žižak, Koren-Mrazović, 2001). Uz njih postoji nekoliko organizacija i udruga koje nude različite programe za obitelj odnosno roditelje. Većina njih funkcionira u obliku savjetovaništa poput Savjetovaništa Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu, Savjetovaništa za djecu, mladež i roditelje u Osijeku, Savjetovanište "Otvorena vrata" u Zagrebu. "Plavi telefon" i "Hrabri telefon" su linije otvorene za djecu koja se suočavaju s problemima u odrastanju širokog spektra te na taj način pomažu djeci da prebrode probleme i jačaju njihovu otpornost.

Program osmišljen najbliže poput navedenih programa koji djeluju u sklopu "1999 Strengthening Americas Families" je Škola za roditelje koja djeluje u Zagrebu u sklopu Savjetovaništa "Otvorena vrata". Ona pomaže naučiti roditelje kako spremno dočekati probleme odrastanja, pronaći rješenje za probleme s kojima su se već suočili, razriješiti stanovite dileme u odnosu na pristup pojedinim aspektima roditeljske uloge, prevladati sukobe u obitelji, prepoznati svoje potrebe i potrebe svoga djeteta i u skladu s njima birati učinkovita ponašanja i rješavati konflikte te pomoći djetetu da si samo pomogne i tako postanu zadovoljni roditelji sretnoga i odgovornog djeteta (Vučenović, 2000). Međutim, kao što je slučaj s većinom programa u Hrvatskoj, primjena ovog programa u praksi je rijetko opisana, a još manje evaluirana (Pleša i Starc, 1998, prema Žižak i Koren-Mrazović, 2001).

Uz navedeni program, odvijaju se i neki manje-više slični programi namijenjeni jačanju obitelji poput Škole za roditelje u predškolskim ustanovama (DV Vedri dani, Zagreb), Tečajevi kvalitetnog roditeljstva (Zdravi grad, Poreč), programi Afirmacije uspješnog roditeljstva (OŠ Poreč, Poreč) i slična predavanja po školama i nekim institucijama. Međutim to su više izolirani slučajevi nego sustavno provođenje programa koji će biti dostupni svim obiteljima koje ih trebaju.

Na žalost, kada je riječ o našoj zemlji, nije moguće na jednom mjestu pronaći sveobuhvatni popis programa namijenjenih obiteljima. Potreba za jednim takvim "registrom" koji bi transparentno (navodeći namjenu programa, cilj programa, rizici na koje program djeluje, način provedbe i evaluacija) popisao programe, je velika. Stoga se čini da bi slijedeći, i vrlo važan zadatak, bio stvaranje jed-

nog takvog registra. Uvid u njega pružio bi sliku o provedbi programa namijenjenih obiteljima u Hrvatskoj te uvid u slijedeće potrebne korake koje bi trebalo napraviti. Ti bi koraci, vrlo vjerojatno, uključivali edukaciju i podršku stručnjacima koji programe provode. Pri tome posebnu pažnju trebalo bi posvetiti provedbi konstantne evaluacije programa, i to kako evaluacije procesa tako i evaluacije promjena. Nadalje, zadatak znanstvenika i stručnjaka bi bila identifikacija programa koji nedostaju te osmišljavanje, razvijanje i implementacija novih programa uz podršku lokalne zajednice. Na taj način stvorio bi se "kapital" različitih programa koji bi bili dostupni svim obiteljima, te koji bi ciljali na specifične rizike odnosno pružali onakvu vrstu pomoći koja je obiteljima, bilo da su one u niskom, umjerenom ili visokom riziku, najviše potrebna.

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

Preventivne intervencije imaju za cilj redukciju pojavljivanja novih slučajeva te se uobičajeno taj cilj postiže kroz model smanjivanja rizika i/ili povećanja zaštitnih čimbenika koji se mogu dokumentirati (Koller-Trbović, Žižak, Bašić, 2001). Ako govorimo o obitelji kontinuum preventivnih intervencija počinje strategijama jačanja obitelji, strategijama koje jačaju interakcije i komunikaciju, stabilnost i prosocijalne vrijednosti. Kako se problemi povećavaju, važni postaju socijalni i emocionalni programi podrške i treninzi roditeljskih vještina (Bašić, 1995). Upravo je taj kontinuum intervencija namijenjenih obiteljima moguće vidjeti kroz prikazane programe.

Opseg programa usmjerenih obitelji koji se danas u svijetu provode, njihova koncepcija i način rada, govore o pomaku pri videnju prevencije, ranih intervencija i tretmana. Ono što se zasigurno dogodilo (i sve više se događa) na svim razinama intervencija je sljedeće:

- pomak fokusa intervencije s djeteta prema njegovoj užoj i široj okolini (u ovom slučaju obitelji),
- pomak fokusa s deficita i problema na jake strane obitelji,
- partnerstvo programa i službi u lokalnoj zajednici i u vezi s tim
- pružanje sveobuhvatne pomoći, na svim razinama.

Navedeno potvrđuje i koncept pomoći obitelji u obitelji koji je nastao na ideji približavanja pomoći korisniku, dakle djetetu ili obitelji, obuhvata što je moguće više dobrih, jakih strana kako obitelji, rad s cjelom obitelji, partnerstvo u planiranju i

provodenju intervencija, orijentacija na jake strane obitelji kao i svakog njezinog člana ponaosob, uvažavanje različitosti i posebnosti obitelji i slično (Koller-Trbović, 1999). Nadalje, uspješnost programa namijenjenih obitelji ovisi o njihovoj sveobuhvatnosti, što svakako podrazumijeva, osim kvalitetnog programa, i suradnju nosioca programa sa službama i resorima koji postoje u zajednici.

Programi usmjereni obitelji, u cijeloj paleti intervencija, potrebni su svakom društvu. Poštivanje principa učinkovitih programa te implementacija istih u izradu i provedbu svakog programa ponaosob osigurava veću učinkovitost programa. Prikazani programi upravo su primjer kako implementirati što više navedenih principa (vidljive male razlike ovisi o cilju i namjeni svakog programa pojedinačno) uspješnih programa. Isplativost truda i napora pri osmišljavanju programa vodeći navedenim principima vidljiva je u evaluaciji svakog programa.

Problemi koji leže u primjeni takvih programa mogu se riješiti pažljivim planiranjem samoga programa od toga da njihov koncept ima bazu na znanstveno-istraživačkim saznanjima, da je implementiran u zajednicu ("snimanje" potreba i poteškoća svake zajednice ponaosob), da je dostupan roditeljima te da ih uključuje u razvoj programa i slično. Posljednje je iznimno važno upravo zbog problema obuhvata roditelja te motiviranja za ulazak u program. Osiguravanje vremena provođenja programa u vrijeme koje je u skladu s obavezama roditelja, osiguravanje čuvanja djece dok su roditelji uključeni u aktivnosti programa i slično program čini dostupnijim. Nadalje, činjenica da i oni sami sudjeluju u stvaranju i razvoju programa daje osjećaj da je program "njihov" te se motivacija jača.

Programi koji pružaju podršku i pomoć obiteljima, te čine obitelj samoučinkovitom i jačom, su programi kojima treba usmjeriti posebnu pažnju (od postavljanja, implementacije u lokalnu zajednicu do evaluacije) budući da je obitelj najvažnije okruženje djeteta i najvažnija institucija društva. Učiniti obitelji jakom znači činiti i društvo jačim.

6. LITERATURA

- Alvarado, R., Kumpfer, K. L., Kendall, K., Beesley, S. & Lee-Cavaness, C. (Eds.) (2000): *Strengthening America's Families: Model Family Programs for Substance Abuse and Delinquency Prevention*. Center for Substance Abuse Prevention, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Bašić, J. (1995): *Obitelj, rano otkrivanje i preveniranje poremećaja u ponašanju djece i mladeži*. Društvena istraživanja, 4, 4/5, 563-573.
- Catalano, R., F., Haggerty, K. P., Flemming, C. & Brewer, D. (1996): *Focus on Families: Scientific Findings from Family Prevention Intervention Research*. Paper presented at the NIDA conference: "Drug Abuse Prevention Through Family Intervention", Gaithersburg, MD.
- Center for Substance Abuse Prevention (1993): *Signs of Effectiveness in Preventing Alcohol and Other Drug Problems*. Center for Substance Abuse Washington, DC.
- DeMarsh, J. K. & Kumpfer, K. L. (1985): *Family Environmental and Genetic Influences on Children's Future Chemical Dependency*. *Journal of Children in Contemporary Society: Advances in Theory and Applied Research*, 18, 1/2, 117-152.
- Family and Youth Services Bureau (1997): *Understanding Youth Development: Promoting Positive Pathways of Growth*. Family and Youth Services Bureau, CSR, U.S. Department of Health and Human Services.
- Hill, R. F. & Fortenberry, J. D. (1992): *Adolescence as a Culture-Bound Syndrome*. *Social Science Medicine*, 35, 73-80.
- Koller-Trbović, N. (1999): *Nove forme i područja djelovanja socijalnih pedagoga*. *Kriminologija i socijalna integracija*, 7, 1, 93-103.
- Koller-Trbović, N., Žižak, A. & Bašić, J. (2001): *Određenje, prevencija i tretman poremećaja u ponašanju djece i mladih*. *Dijete i društvo*, 3, 3, 319-340.
- Kumpfer, K. L. (1996): *Selective Prevention Approaches for Drug Abuse Prevention: The Strengthening Families Program*. Paper presented at the NIDA conference: "Drug Abuse Prevention Through Family Intervention", Gaithersburg, MD.
- Kumpfer, K. L. (1997): *What Works in the Prevention of Drug Abuse: Individual, School and Family Approaches*. DHHS, Center for Substance Abuse Prevention. Secretary's Youth Substance Abuse Prevention Initiative: Resource Paper: 69-105.
- Kumpfer, K. L. (1999): *Strengthening America's Families: Exemplary Parenting and Family Strategies for Delinquency Prevention*. Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Mash, E. J. (1998): *Treatment of Child and Family Disturbance: A Behavioral System Perspective*. In: Mash, E. J. & Russell, B. A. (Eds.) *Treatment of Childhood Disorders*. The Guilford Press, 3-51.
- Perrino, T., Coatsworth, D.J., Briones, E., Pantin, H. & Szapocznik, J. (2001): *Initial Engagement in Parent-Centered Preventive Interventions: A Family Systems Perspective*. *Journal of Primary Prevention*, 22, 2, 21-44.
- Pillay, A. L. (1998): *Perception of Family Functioning in Conduct Disordered Adolescent*. *South African Journal of Psychology*, 28, 4, 191-196.
- Spoth, R. & Redmond, C. (1996): *Study of Participation Barrier in Family-focused Prevention: Research Issues and Preliminary Results*. *International Journal of Community Health Education*, 13, 365-388.

Szapocznik, J. (1997): Cultural Competency and Family Program Implementation. Plenary session presented at the OJJDP University of Utah, 3rd National Training Conference on Strengthening America's Families. Westin City Center, Washington D.C., March 23-25, 1997.

Žižak, A. Žižak, A. & Koren-Mrazović, M. (2001): Maloljetnička delinkvencija i primijenjeni programi podrške. Kriminologija i socijalna integracija. 9,1-2,51-60.

Internet izvori

www.birthto3.org

www.drp.org

www.familydev.com

www.parentsanonymous-natl.org

www.strengtheningfamilies.org

www.wcer.wisc.edu/fast

FAMILY-ORIENTED PREVENTIVE INTERVENTIONS

Summary

The main purpose of the paper is to provide review of a program focused towards family strengthening within "1999 Strengthening Americas Family Project", and also to give insight into similar projects conducted in Republic of Croatia. Along with the program description, the paper lists the contemporary concepts that should be taken into consideration while designing, implementing and evaluating family-oriented programs on different levels of intervention. Also, the principles of effective family-oriented programs have been listed. The described principles are based upon evaluation of numerous projects and programs. The paper stresses the need to gain insight into programs that are being conducted in Croatia, and also the need for systematic development of new programs. Finally, the shift in perception of family-oriented programs was also mentioned, inasmuch the focus of program consideration shifted from the child to his/her narrow and broad environment, from family deficits to family strengths. The perception also shifted to the need for the partnership of programs and services within the local community and the opportunity to provide all-encompassing help on all levels.

Key words: preventive interventions, programs focused towards family strengthening, and review